

حجاب

از دیدگاه قرآن و سنت

دکتر فتحیه فتاحی زاده

بوستان کتاب
۱۳۹۷

مقدمه

... ولباس التقوی ذلک خیر....

و پوشش حیا آن بهتر... (۱)

(سوره اعراف آیه ۲۶)

زن را نیمی از پیکر اجتماع دانسته و نقش او را در رشد و تعالی انسان و جامعه انسانی مهم تلقی کرده‌اند. در متون دینی و منابع اسلامی نیز به نصوصی برخورد می‌کنیم که نشانگر جایگاه والای زن در اجتماع است. اسلام که از یک سوی «بهشت برین» را در سایه شمشیرهای آخته مجاهدان^(۲) می‌نگرد، از سوی دیگر «بهشت برین» را زیر پای مادران^(۳) می‌داند، گویا با لطافتی درخور توجه نقش زن را در تربیت و پروراندن مجاهدان صحنه نبرد و پیکار جویان راه الله تبیین می‌کند، حضرت امام خمینی «رضوان الله علیه» در جایگاه مبین و مفسر بزرگ در این باره فرموده‌اند:

اسلام می‌خواهد شما را یک انسان کامل تربیت کند که بر دامن شما انسانهایی کامل تربیت شوند.

زن مربی جامعه است. از دامن زن انسانها پیدا می‌شوند مرحله اول مرد و زن صحیح از دامن زن است. مربی انسانها زن است. سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است زن با تربیت خودش انسان

(۱) تفسیر الشهد زیدین علی ص ۱۳۹.

(۲) کتزالعمال، ج/۴، ص ۲۷۹/ح/۱۰۴۸۲.

(۳) کتزالعمال، ج/۴، ص ۲۷۹/ح/۱۰۴۸۲.

درست می‌کند و با تربیت صحیح خودش کشور را آباد می‌کند. مبدأ همه سعادت‌ها از دامن زن بلند می‌شود زن مبدأ همه سعادت‌ها باید باشد.^(۱)

زن افزون بر رسالت و مسئولیت تربیت نسلی مؤمن، هوشمند، معتقد و متعهد رسالت حضور در صحنه‌های اجتماع را نیز دارد. بدیگر سخن، بیداری و هوشمندی زن در گرو قرار گرفتن در گردونه‌های اجتماع و آگاه شدن از چگونگی مسائل آن است. فسادآفرینی قدرتهای جباران و دگرگون ساختن موضع اجتماعی زن و تبدیل نمودن او به عنصری هوس‌آفرین، بزرگترین ظلمی بوده که بر زن روا شده، کلام بیدارگر امام «ره» را بخوانیم:

مع الاسف زن در دو مرحله مظلوم بوده است: یکی در جاهلیت زن مظلوم بود و اسلام منت گذاشت بر انسان و زن را از آن مظلومیتی که در جاهلیت داشت بیرون کشید، و مرحله جاهلیت مرحله‌ای بود که زن را مثل حیوانات بلکه پائین‌تر از او، (می‌دانستند). اسلام زن را از آن لجنزار جاهلیت بیرون کشید. یک موقع دیگر در ایران ما زن مظلوم شد و آن دوره شاه سابق و شاه لاحق بود.

با اسم اینکه زن را می‌خواهند آزاد کنند، ظلم‌ها کردند به زن، زن را از آن مقام شرافت و عزت که داشت پایین کشیدند، زن را از آن مقام معنویت که داشت شیء کردند و به اسم آزادی، «آزاد زنان» و «آزاد مردان» آزادی را از زن و مرد سلب کردند و زنها و جوانان ما را فاسد الاخلاق کردند.^(۲)

مظلومیت اشاره شده در کلام جاودانه امام ابعاد گسترده‌ای داشت، زن گاه به شکل کالایی در جامعه و زندگی مرد نمود پیدا می‌کرد و بیداری، آگاهی، اراده و منش انسانی او با تیغ جهالت گردن زده می‌شد و دیگرگاه با حضور اما حضوری عریان، با شکستن حریم عفاف، زدودن آرم و تبدیل شدن به عروسک‌واره‌ای در جهت تمایلات حیوانی انسان نهایه‌ای فضیلت کش.

(۱) سیمای زن در کلام امام خمینی، ص ۱۸۱.

(۲) سیمای زن در کلام امام خمینی، ص ۱۳.

استاد شهید مرتضی مطهری که از معدود متفکرانی است که به مسائل زن و حقوق آن در اسلام و نقش و جایگاهش در تاریخ به گونه‌ای جدی پرداخته است در آخرین اثر قلمی خود به این گذشته با دقت تمام نگریسته و می‌نویسد:

زنان از نظر نقش تاریخی دوره‌های سه‌گانه‌ای را طی کرده‌اند. در برخی دوره‌ها و بر اساس برخی طرز تفکرها دخالت مستقیم زن در ساختن تاریخ منفی است. در این دوره‌ها زن جز در اندرون خانه کاری ندارد و نمی‌تواند داشته باشد و صرفاً یک کالای اندرونی است طبعاً در چنین شرایطی هیچیک از استعدادهای انسانی‌اش یعنی تفکر، آگاهی، بیداری، آزادگی، اراده و اختیار و انتخاب، هنر و خلاقیت و ابداع و حتی عبادت و سلوك عارفانه الی‌الله رشد لازم را طی نمی‌کند. در اینگونه جوامع در حکم یک وسیله و ابزار زندگی خانوادگی است، یک «شیء» است و به حکم اینکه محیط زندگی زن محدود است به درون خانه و در بازار به اصطلاح آزاد دسترسی به او میسر نیست، برای مرد عزیز و گرانها است. از اینرو زن در چنین دوره‌ها و چنین محیطها یک «شیء گرانها» است مانند هر «شیء نفیس و گرانهای» دیگر از قبیل برلیان و الماس و غیره. در اینگونه دوره‌ها تاریخ طبعاً «مذکر» است، زنان نقش مستقیم و محسوس و ملموس در ساختن تاریخ ندارند. اگر ما به تاریخ گذشته پیش از نیم قرن اخیر خودمان برویم عیناً همین وضع را می‌بینیم، می‌بینیم زن وجود دارد اما به صورت یک «شیء عزیز و نفیس و گرانها» و معمولاً بی‌دخالت در تاریخ و حوادث تاریخی.

در برخی جوامع زن خانه را رها کرده و وارد اجتماع شده است، در شئون علمی، هنری، فکری، سیاسی شریک مرد شده است و به صورت «شخص» در آمده است، اما نظر به اینکه مدار خویش را به کلی رها کرده و حریم را به کنار زده و خود را رایگان در دسترس مرد قرار داده و در اماکن عمومی، کباباره‌ها، دانشگاهها، حاشیه خیابانها حضور و آمادگی خود را اعلام داشته است، ارزش و بهای خود را از دست داده است. در این جوامع زن شخص است اما «شخص بی‌بها». در اینگونه جوامع زن حضور خود را در صحنه تاریخ ثابت کرده در حالی که پشت

جبهه را رها کرده است.

نقش مستقیم خود را در سازندگی تاریخ به کف آورده اما نقش غیر مستقیم را که از آن کمتر نیست از کف داده است.

آنجا که زن نقش غیر مستقیم خود را از دست می دهد هم خود را تباه می سازد و هم مرد را. زن «مدل پهلوی» که نزدیک چهل سال قشر عظیمی از جامعه زن ایرانی را تشکیل می داد از این نوع بود. . . (۱)

در واپسین سالهای حاکمیت موشاهی در ایران با هدایتها و راهگشاییهای مبشران آزادی و مبلغان حقیقت و پرتوآفرینیهای رهبری پیامبرگونه حضرت امام خمینی «قدس سره» زن به جایگاه والای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و معنوی خود دست یافت، به صحنه آمد و با حضور جدی خویش رویاروی ستم ایستاد، حق را فریاد کرد و در جهت آرمان بلند الهی اسلامی گامهای مؤثری برداشت بگفته استاد شهید در مقاله یاد شده:

بانوان با ایمان ما، پس از آنکه از فرمان رهبر آگاه شدند با حفظ اصول و موازین اسلامی از هیچگونه فداکاری در راه به ثمر رساندن انقلاب خودداری نکردند، پا به پای مردان راهپیمایی کردند، شعار دادند، در تظاهرات شرکت کردند، شهید دادند، زندان رفتند، شکنجه کشیدند، آواره از خانه و خانواده شدند، در بدری کشیدند، محرومیتها متحمل شدند.

به نظر می رسد اینچنین نقش تاریخی برای زن در جهان بی سابقه است. در تاریخ اسلام خودمان تنها، در صدر اسلام است که می بینیم بانوان نقش مؤثری از نظر سیاسی یا نظامی یا فرهنگی ایفا کرده اند.

انقلاب شکوهمند اسلامی در ایران به پیروزی رسید و با تابش خورشید حق بر این سرزمین و حاکمیت نظام مقدس جمهوری اسلامی در ایران بازنگری حقایق دین و احکام قرآن و چگونگی نگرش آن به اجتماع، مسائل اجتماع، حضور قشرهای مختلف و نقش آنها ضرورتی روشن یافت. در این میان شناخت حقوق

(۱) آهنگ مقاله نشان میدهد که استاد در ادامه آن میخواستند نقش دوره سوم تاریخی زن یعنی دوره جمهوری اسلامی ایران را باز گویند. افسوس که منافقان فرصت نگارش بقیه مقاله را به استاد ندادند.

زن، مسائل مربوط به آن، حضور یا عدم حضورش در اجتماع و کیفیت نقش اجتماعی از دیدگاه اسلام ذهنهای بسیاری را جلب کرد.

امام امت «ره» این فریادگر بزرگ مظلومیت انسان، به این موضوع توجهی شگرف داشته و در بیانیه‌ها، سخنرانیها، زنان را به بازشناسی هویت اسلامی فرا خوانده و عملاً جایگاه اصیل آنان را در اجتماع یادآوری کردند. و با تعیین سالروز بزرگ بانوی بشریت حضرت زهرا(س)، اسوه کامل عفاف، حیا، ایمان و حضور در اجتماع به عنوان روز زن فرصتی فراهم آورد تا اندیشوران، عالمان و متفکران در این باره به کاوش و جستجو پرداخته و حقایق بیشتری را عرضه کنند.

در مسئله حضور زن در جامعه و چگونگی آن مهمترین بحثی که نقش بنیادین در تبیین و تحدید آن خواهد داشت، «مسئله حجاب» است چگونگی این مسئله می‌تواند به گونه‌ای مستقیم در حضور و عدم حضور زن در جامعه تأثیر کند. این مسئله از دیرباز در ذهن بصورت جدی مطرح بود. از این رو به عنوان رساله کارشناسی ارشد به محضر استاد مکرم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر حجتی پیشنهاد کردم که خوشبختانه با حسن استقبال مواجه شده و کار پژوهش و تحقیق را آغاز نمودم.

دشواریهای راه:

گسترده‌گی دامنه بحث، تشتت آراء مفسران و فقیهان در این باره بزرگترین دشواری پژوهش بود. موضوع تحقیق بیشتر و بیشتر از هر چیزی «موضوعی نقلی» است، که باید با استناد به منابع و جستجو در مآخذ سامان می‌یافت لذا دشواری دوم مطرح بود و آن کمبود منابعی که می‌توانست در اختیار قرار گیرد. ارزیابی دیدگاهها و مطرح ساختن آنچه در این میان استوارتر و دقیق‌تر می‌نمود نیز یکی دیگر از دشواریهای بحث است، با اینهمه توفیق الهی و یاری استادان همراه بود تا در حد توان بر این مشکلات فائق آمده و تحقیق را بدین سان که می‌نگریم، سامان دهم.

نگاهی به فصول پایان نامه:

پایان نامه در نه فصل کلی تدوین شده است. در فصل اول به اختصار از پیشینه

حجاب سخن رفته و چگونگی آن در ایران، هند و جهان اسلام عرضه شده و به برخی از داوریه‌های نادرست پاسخ داده و مآلاریشه داشتن پوشش در فطرت آدمی استنتاج شده است. در فصل دوم، از واژه‌ها و کلماتی که در تفسیر آیات حجاب می‌توانست نقش اساسی را ایفاء کند به دقت بحث شده است. فصل سوم عهده دار بحثی تحت عنوان «زمینه‌های گسترش عفت و حفظ پوشش» در این فصل از تدابیری که اسلام برای سلامت جامعه اندیشیده، به تفصیل سخن رفته و از عفت در زنان و غیرت در مردان به عنوان دو عامل مهم حفظ سلامت جامعه گفتگو شده، مسئله استیذان و نگاه نیز در همین جهت تبیین شده است. فلسفه پوشش، فصل چهارم این پژوهش است که در ضمن آن چرایی لزوم پوشش بحث شده و به حکمتها و چگونگی‌های آن اشاره شده است.

فصل پنجم حدود پوشش را مطرح ساخته همچنین موارد استثناء تبیین گردیده است.

فصل ششم عهده دار بحث «کیفیت پوشش» است و به نحوه پوشیدن اندام زن و ابعاد آن رسیدگی شده است.

فصل هفتم با عنوان «حجاب و اهل البیت (ع)» به حجاب در گفتار و رفتار زنان اهل البیت به ویژه حضرت زهرا و زینب کبری سلام الله علیهما پرداخته شده تا نمونه‌های عینی پوشش و عفاف در منظر زن مسلمان نهاده شود. در فصل هشتم پوشش زن در اجتماع با دلایل تاریخی نگریسته شده و در ضمن شرایط خروج زن از منزل و حضور وی در اجتماع در پرتو آگاهیهای قرآنی و روایی و فقهی بررسی شده است.

آخرین فصل به اختصار عوامل بدحجابی و بی‌حجابی و راه‌های دست یافتن زنان جامعه به پوشش اصیل اسلامی را مطرح نموده است.

در این تحقیق تا آنجا که در توان بوده کوشش شده است هیچ مطلبی بدون استناد دقیق به مرجع و منبع آن آورده نشود. از تذوق دوری گزیده شده و در عرضه مطالب پای احساس به میان نیامده است. سیر تاریخی دیدگاهها تا آنجا که ممکن بوده رعایت شده است و در میان اقوال و آراء از مراجعه به کهن‌ترین منابع غفلت نورزیده. در تبیین واژه‌ها نیز ابتدا به قدیمی‌ترین متون لغوی مراجعه شده است. با اینهمه تا چه اندازه در دریافت حق توفیق یافته، قضاوت آن با خواننده گرامی

است. به هر حال، آنچه در این صفحات آمده است تلاشی است خرد درباره موضوعی بزرگ. که فرایند آن نیز در حد تلاشی است که انجام شده است. از دانشمند مکرم جناب دکتر سید محمد باقر حجّتی که موضوع پیشنهادی برای رساله را تصویب کردند و راهنمایی آن را بعهده گرفتند و همچنین استاد حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد علی مهدوی راد که مشاورت آن را پذیرفته و با تلاشهای بی وقفه و مخلصانه این بنده را یاری رساندند و از هیچ کوششی در تدوین آن دریغ نورزیدند؛ کمال تقدیر و تشکر را می نماید. از خداوند متعال، هدایت و توفیق را آرزومند است.

فتحیه فتاحی زاده

بهمن سال ۱۳۷۱ مصادف با

شعبان المعظم ۱۴۱۳